

Arkadiusz Wowerka^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0001-5000-0373>

Siedziba rzeczywista spółki jako łącznik unijnego prawa prywatnego międzynarodowego

Abstract: The real seat is a recognised, although expressed in different terms, connecting factor of the EU international private law, relating to companies in they different legal relations. Under the regulations unifying particular areas of this law, relevant form the point of view of cross-border operations of companies, the real seat is the connecting factor determining the applicable law in the field of contractual and non-contractual obligations, and the company’s bankruptcy. Furthermore, it deretmines the jurusdiction for insolvency proceedings against the company, and i salso a jurisdictional connecting factor for general civil and commercial matters. The real seat connecting factor may also constitute a connecting factor determining the law applicable to company, accetable under the EU freedom of establishment.

Keywords: companies — private international law of the UE — determination of the applicable law — law applicable to companies — torts — contractual obligations and insolvency of the company — jurisdiction — real seat as connecting factor

---

^{a)} Dr hab., LL.M., prof. UG, Uniwersytet Gdański.

1. Wstęp

Dla spółek działających w skali transgranicznej i rozwoju transakcji, w których spółki takie występują, zasadnicze znaczenie ma jasność i przewidywalność co do tego, które prawo krajowe ma zastosowanie do stosunków prawnych powstających w ramach ich działalności. Dotyczy to funkcjonowania samych spółek jako takich wówczas, gdy występuje konieczność wskazania przepisów określających zdolność prawną spółki, prawa i obowiązki wspólników, strukturę i kompetencje organów czy zasady odpowiedzialności wspólników oraz organów za zobowiązania spółki. W przypadku niewypłacalności spółki kluczowe jest również jasne wskazanie prawa właściwego dla oceny upadłości spółki, w tym w szczególności przesłanek i skutków ogłoszenia upadłości spółki, tak aby w odniesieniu do kwestii własności i wykonalności transakcji, które w razie upadłości spółki zostają objęte kontrolą sądową, zmniejszyć ryzyko prawne wynikające z niepewności prawa, które może prowadzić do nieoczekiwanych strat dla wierzycieli spółki dotkniętej niewypłacalnością. Istotne jest również ustalenie prawa właściwego dla umów zawieranych przez spółkę wszędzie tam, gdzie nie dokonano wyboru prawa, i gdzie jako kryterium łącznika prowadzącego do prawa właściwego dla umowy może pojawiać się siedziba spółki. Należy wówczas określić ową siedzibę w sposób zapewniający pewność i przewidywalność co do prawa właściwego. Znaczenie ma także określenie prawa właściwego dla zobowiązań, których źródłem mogą być stosunki pozaumowne. Chodzi tu w szczególności o wskazanie prawa właściwego dla odpowiedzialności deliktowej spółki, ale także jej wspólników oraz organów zarówno w stosunkach wewnętrznych (wobec spółki), jak i zewnętrznych (wobec osób trzecich).

Niezależnie od wyznaczenia prawa właściwego dla powyższych materii, najważniejszych z uwagi na transgraniczną działalność spółek, powstaje pytanie o jurysdykcję danego sądu w poszczególnych sprawach wszczynanych wobec spółki. W każdym przypadku kryterium łącznika ogólnego ustanawiającego taką jurysdykcję powinno być również brane pod uwagę z uwzględnieniem zapewnienia w możliwie największym stopniu jasności i przewidywalności co do tego, który sąd jest właściwy do rozpoznania danej sprawy, przy jednoczesnym wyważeniu interesów uczestników postępowania. Chodzi tu nie tylko o jurysdykcję w mających charakter powszechny sprawach cywilnych i handlowych przeciwko spółce, lecz przede wszystkim o ustalenie jurysdykcji międzynarodowej w sprawach upadłościowych. Optymalnym rozwiązaniem w tym ostatnim przypadku jest, biorąc pod uwagę pewność i przewidywalność pra-

wa, powiązanie łącznika jurysdykcyjnego w tych sprawach z łącznikiem wyznaczającym statut upadłościowy i jednocześnie z łącznikiem wyznaczającym statut personalny spółki.

Unijne prawo prywatne międzynarodowe obejmujące wymienione materie zostało w większości zawarte w rozporządzeniach ujednolicających odpowiednie dziedziny tego prawa¹, które zastępują w zakresie swojego zastosowania unormowania krajowego międzynarodowego prawa prywatnego.

Wyznaczanie prawa właściwego dla umów obligacyjnych, których stroną jest spółka, następuje zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I)². Wyznaczanie prawa właściwego dla pozaumownych zobowiązań spółki następuje z kolei zgodnie z przepisami rozporządzenia (WE) nr 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczącego prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II)³. Statut upadłościowy spółki wskazuje rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego⁴. Dotychczas brak jest przepisów unijnych wyznaczających prawo właściwe dla spółki⁵. Komisja Europejska podjęła wprawdzie inicjatywę⁶ zmierzającą do przyjęcia stosownego aktu w postaci rozporządzenia⁷, niemniej jak dotąd nie został przedstawiony na-

¹ Rozporządzenie jest preferowanym instrumentem unijnym w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego, ponieważ jedynie rozporządzenie zapewnia całkowitą spójność wykładni i stosowania, a tym samym jednolitość przepisów kolizyjnych oraz jurysdykcyjnych.

² Dz.U. UE L 177, s. 6 i n. [dalej: rozporządzenie Rzym I].

³ Dz.U. UE L 199, s. 40 i n. [dalej: rozporządzenie Rzym II].

⁴ Dz.U. UE L 141, s. 19 i n. [dalej: rozporządzenie nr 2015/848].

⁵ Przepisy zawarte w dyrektywach odnoszące się do spółek, a w szczególności zawarte w dyrektywie w sprawie niektórych aspektów prawa spółek, harmonizują prawo merytoryczne i nie ustanawiają łącznika kolizyjnego wyznaczającego prawo właściwe dla spółki.

⁶ Komisja Europejska ogłosiła najpierw przetarg na studium dotyczące prawa właściwego w sprawach dotyczących spółek prawa. Następnie opublikowała publiczną ankietę, w której zawarte były m.in. pytania dotyczące wyznaczania prawa właściwego. Autor niniejszego opracowania udzielił odpowiedzi na rzeczoną ankietę, m.in. opowiadając się za łącznikiem siedziby rzeczywistej oraz podając definicję siedziby rzeczywistej dla celów ewentualnego przyszłego rozporządzenia. Co do inicjatywy Komisji w tej materii zob. H.-P. Mansel, K. Thorn, R. Wagner, *Europäisches Kollisionsrecht 2017: Morgenstunde der Staatsverträge?*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2018, H. 2, s. 129.

⁷ Komisja słusznie zdecydowała się na rozporządzenie jako właściwy dla zapewnienia jednolitości przepisów kolizyjnych i preferowany instrument prawny oraz zgodny z pozostałymi instrumentami unijnymi w zakresie przepisów kolizyjnych.

wet jego projekt, co jest zaskakujące⁸, zważywszy na doniosłość i sporny charakter zagadnienia oraz liczne postulaty zgłaszane w piśmiennictwie optujące za rozwiązaniem na poziomie unijnym⁹. Nic nie wskazuje na to, aby stosowny projekt miał zostać przedstawiony w najbliższej przyszłości. Wyznaczanie prawa właściwego dla spółki odbywa się więc na podstawie krajowego prawa prywatnego międzynarodowego, które wszakże musi spełniać w tym zakresie wymogi dotyczące „uznawania” spółek pochodzących z UE, wynikające ze swobody przedsiębiorczości określonej w art. 49, 54 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹⁰.

Na płaszczyźnie jurysdykcyjnej zastosowanie znajduje w ogólnym zakresie rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych¹¹, do upadłości zaś — stosowne przepisy rozporządzenia nr 2015/848. To ostatnie rozporządzenie ustanawia jurysdykcję nie tylko dla wszczęcia i prowadzenia postępowania upadłościowego wobec spółki, lecz również dla wszystkich powództw opartych na upadłości, w tym dla opartego na upadłości powództwa o stwierdzenie bezskuteczności czynności prawnej upadłego dłużnika¹².

Niniejsze opracowanie ma na celu wykazanie, że na gruncie wszystkich wymienionych aktów prawa unijnego siedziba rzeczywista spółki, aczkolwiek ujęta w różnych formułach, ma zastosowanie w odniesieniu

---

⁸ W doktrynie dobitnie mówi się nawet o po raz kolejny zawiedzionych nadziejach, por. H.-P. Mansel, K. Thorn, R. Wagner, *Europäisches Kollisionsrecht 2018: Endspurt!*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2019, H. 2, s. 94.

⁹ Zob. m.in.: M.-E. Kieninger, *Die weitere Kodifikation des europäischen IPR*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2017, H. 2, s. 201—203; M.-E. Kieninger, *Internationales Gesellschaftsrecht zwischen Polbud, Panama und Paradise*, „Zeitschrift für Rechtsvergleichung” 2018, H. 2, s. 319; W.G. Paefgen, „Polbud”: *Niederlassungsfreiheit als Sitzspaltungsfreiheit. Zum Urteil des EuGH vom 25.10.2017 in der Rechtssache „Polbud”*, „Wertpapiermitteilungen. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht” 2018, H. 22, s. 1040; L. Hübner, *Eine Rom-VO für das Internationale Gesellschaftsrecht — zugleich ein Beitrag zur Kohärenz im Internationalen Gesellschaftsrecht*, „Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht” 1/2018, Bd. 47, s. 149 i n.; M.-P. Weller, *Das autonome Unternehmenskollisionsrecht*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2017, H. 2, s. 177; C. Gerner-Beuerle, F.M. Mucciarelli, E. Schuster, M. Siehms, *Making the Case for a Rome V Regulation on the Law Applicable to Companies*, „Law Working Paper” no. 549/2020, October 2020, s. 1 i n., http://ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3720574.

¹⁰ Wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE 2016 C 202, s. 1 i n. [dalej: TFUE].

¹¹ Dz.U. UE L 351, s. 1 i n. [dalej: rozporządzenie nr 1215/2012].

¹² Por. motyw 38. oraz art. 6 ust. 1 rozporządzenia. Por. także wyr. TSUE z 14.11.2018 r. w sprawie C-296/17 *Wiener & Trachte GmbH w upadłości likwidacyjnej przeciwko Zhanowi Ovedowi Tadzherowi*, ECLI:EU:C:2018:902.

do spółek jako podstawowy łącznik wyznaczający dane prawo właściwe oraz jurysdykcję. Łącznik ten dochodzi do głosu nie tylko samodzielnie na podstawie stosownych przepisów, lecz również pośrednio przez odwołanie do norm prawa prywatnego międzynarodowego. Łącznik siedziby rzeczywistej stanowi wyraz w mającej swoje źródło w teorii Savigny'ego zasadzie „najściślejszego związku”, na której opierają się systemy europejskiego prawa prywatnego międzynarodowego¹³. Zasada ta leży również u podstaw unijnego prawa prywatnego międzynarodowego¹⁴. Podkreślić należy, że zawarte w rozporządzeniach przepisy powinny być *per se* traktowane jako zgodne z traktatowymi swobodami, a w szczególności ze swobodą przedsiębiorczości. Dotyczy to głównie kryteriów łączników określonych w rozporządzeniach, zważywszy, że są one treściowo identyczne z kryteriami określonymi w przepisach traktatowych dla wyznaczenia powiązania spółki z terytorium UE w zakresie korzystania ze swobody przedsiębiorczości.

2. Siedziba rzeczywista jako łącznik wyznaczający prawo właściwe dla zobowiązań umownych i pozaumownych spółki

Zarówno rozporządzenie Rzym I, jak i rozporządzenie Rzym II opierają się w wielu przepisach na miejscu zwykłego pobytu danego podmiotu jako łączniku obiektywnym. Kryterium miejsca zwykłego pobytu odnoszone jest przy tym jednolicie zarówno do osób fizycznych, osób prawnych, jak i innych jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, lecz posiadających zdolność prawną. Tak jest np. w mają-

---

¹³ Por. H.-P. Mansel, *Private Law Doctrine and Private International Law*, „Chinese Yearbook of Private International Law and Comparative Law” 2017, s. 29—30. Więcej zob. P. Lagarde, *Le principe de proximité dans le droit international privé contemporain*, „Recueil des Cours. Collected Courses of the Hague Academy of International Law” 1986-I, Tome 196 de la collection, Leiden—Boston, 1987, s. 25 i n.

¹⁴ Por. V. Eeckhout, *The instrumentalization of private international law*, in: *Boundaries of European Private International Law*, eds. J.-S. Berge, S. Franc, M.G. Santiago, Bruylant, Bruxelles, 2015, s. 404 i n.; D. Trütten, *Die Entwicklung des internationalen Privatrechts in der Europäischen Union*, Stämpfli Verlag, Baden-Baden, 2015, s. 13 i n.; T. Nehne, *Methodik und allgemeine Lehren des europäischen Internationalen Privatrechts*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012, s. 23 i n.; M.-P. Weller, *Anknüpfungsprinzipien im Europäischen Kollisionsrecht: Abschied von der „klassischen“ IPR-Dogmatik?*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2011, H. 5, s. 430 i n.

cych zastosowanie w razie braku lub nieważności wyboru prawa właściwego przepisach art. 4 ust. 1 lit. a, b, e, f, art. 5 ust. 1 i 2, art. 7 ust. 2 akapit drugi, ust. 3 lit. b rozporządzenia Rzym I. Jest tak również w przepisach art. 4 ust. 2, art. 5 ust. 1 lit. a, akapit drugi, art. 10 ust. 2, art. 11 ust. 2, art. 12 ust. 2, które mają zastosowanie, o ile strony nie dokonały wyboru prawa zgodnie z art. 14 tego rozporządzenia. Pewność prawa wymaga przyjęcia jednoznacznej definicji miejsca zwykłego pobytu, w szczególności dla spółek i innych podmiotów posiadających osobowość prawną lub jej nieposiadających, tak aby wykluczyć ewentualne wątpliwości co do miejsca zwykłego pobytu takich podmiotów¹⁵. Stąd też oba rozporządzenia wprost definiują to miejsce. Przepis art. 19 rozporządzenia Rzym I i odpowiednio przepis art. 23 rozporządzenia Rzym II stanowią, że za miejsce zwykłego pobytu spółek i innych jednostek organizacyjnych posiadających osobowość prawną lub też jej nieposiadających uznaje się miejsce siedziby ich zarządu. Jednocześnie inaczej niż w art. 60 ust. 1 rozporządzenia 2015/2012, który ustanawia trzy kryteria, rzeczony przepis trafnie ze względów pewności prawa ograniczają się tylko do jednego kryterium, gdyż w przeciwnym razie strony nie mogłyby przewidzieć prawa w ich przypadku właściwego¹⁶. Siedziba zarządu, o którym mowa, oznacza faktyczny ośrodek administrowania tudzież zarządzania spółką¹⁷, a więc rzeczywistą siedzibę spółki, którą stanowi miejscowość, w której przez właściwe organy bądź podmioty zarządzające spółki są podejmowane zasadnicze dla działalności gospodarczej

¹⁵ Por. D. Martiny, *Rom I-VO. Art. 19*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 10, Internationales Privatrecht I, Europäisches Kollisionsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 1—24)*, Hrsg. J. v. Hein, C.H. Beck, München, 2015, s. 823; D. Martiny, *Art. 19 Rom I-VO*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 50—253)*, Hrsg. J. v. Hein, 8 Aufl., 2021 (*beck-online*), nr brzeg. 1. Por. także motyw 38. rozporządzenia Rzym I.

¹⁶ Por. motyw 38. rozporządzenia Rzym I.

¹⁷ Por. D. Martiny, *Rom I-VO. Art. 19...*, s. 824; D. Martiny, *Art. 19 Rom-I...*, nr brzeg. 6; P. Mankowski, *Die Rom I-Verordnung — Änderungen im europäischen IPR für Verträge*, „Internationales Handelsrecht” 2008, H. 4, s. 139; U. Magnus, *Internationales Vertragsrecht. Rom I-VO, Art. 19*, in: *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche/IPR, Einleitung zur Rom I-VO; Art. 11—29 Rom I-VO; Art. 46b c EGBGB (Internationales Vertragsrecht 2)*, Hrsg. U. Magnus, Sellier / de Gruyter, Berlin, 2011, s. 341; A. Junker, *Rom II-VO. Art. 23. Sonstige Vorschriften. Gewöhnlicher Aufenthalt*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 10, Internationales Privatrecht I...*, s. 1066, 1068; A. Junker, *Art. 23 Rom-II*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II...*, nr brzeg. 10.

spółki decyzje kierownicze i organizacyjne¹⁸, a miejsce to jest rozpoznawalne dla osób trzecich jako główny ośrodek działalności spółki, w którym mogą być zawierane transakcje ze spółką¹⁹. Siedziba statutowa spółki, tak jak i miejsce rejestracji spółki lub utworzenia spółki, nie stanowi więc siedziby zarządu tudzież miejsca zwykłego pobytu spółki²⁰.

3. Siedziba rzeczywista jako łącznik wyznaczający prawo właściwe dla upadłości spółki

Prawodawca unijny powiązał wyznaczenie prawa właściwego ogółem dla upadłości spółki z kryterium głównego ośrodka podstawowej działalności dłużnika w ten sposób, że wyznaczenie prawa właściwego zostało ściśle powiązane z jurysdykcją. Zgodnie z art. 7 ust. 1 rozporządzenia 2015/848, dla postępowania upadłościowego i jego skutków właściwe jest prawo państwa członkowskiego, w którym zostaje wszczęte postępowanie, z kolei zaś zgodnie z art. 3 ust. 1 tego rozporządzenia, sądem posiadającym jurysdykcję dla wszczęcia postępowania upadłościowego jest sąd państwa członkowskiego, na którego terytorium znajduje się główny ośrodek podstawowej działalności dłużnika. Główny ośrodek podstawowej działalności dłużnika stanowi zatem jednocześnie kryterium określające kolizyjnoprawny łącznik wszczęcia postępowania upadłościowego wyznaczający prawo właściwe i zarazem łącznik jurysdykcyjny dla wszczęcia tego postępowania. Takie rozwiązanie oznacza, że sąd, który jako właściwy wszczął postępowanie upadłościowe, stosuje własne prawo jako statut upadłościowy. Zastosowany w rozporządzeniu schemat wyznaczenia prawa właściwego prowadzący do *lex fori concursus* wpisuje

---

¹⁸ Por. E. Brödermann, G. Wegen, *IPR-Anh 1/ROM I, Art. 19*, in: *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich, Luchterhand Verlag, Köln, 2017, s. 3376; D. Martiny, *Rom I-VO. Art. 19...*, s. 824; D. Martiny, *Art. 19 Rom-I...*, nr brzeg. 6; U. Magnus, *Internationales...*, s. 341; R. Doehner, *Rom I. Art. 19...*, in: *Rom-Verordnungen*, Hrsg. R. Hüßtege, H.-P. Mansel, Nomos, Baden-Baden, 2015, s. 265; G. Schulze, *Rom II. Art. 23*, in: *Rom-Verordnungen*, Hrsg. R. Hüßtege, H.-P. Mansel, 2015, s. 554; R. Schaub, *IPR-Anh 2/Rom II, Art. 23*, in: *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich..., 2017, s. 3420.

¹⁹ Por. R. Schaub, *IPR-Anh 2/Rom II, Art. 23...*, s. 3420.

²⁰ Por. R. Doehner, *Rom I. Art. 19...*, s. 265; R. Schaub, *IPR-Anh 2/Rom II, Art. 23...*, s. 3420. Podobnie bez znaczenia jest samo miejsce, w którym są tylko zawierane umowy z osobami trzecimi, por. R. Doehner, *Rom I. Art. 19...*, s. 265; G. Schulze, *Rom II. Art. 23...*, s. 554.

się w powszechnie przyjmowany w porządkach krajowych w odniesieniu do upadłości transgranicznych model, stanowiący z kolei odzwierciedlenie ogólnej zasady wyznaczania prawa właściwego w międzynarodowym prawie procesowym przez siedzibę sądu (*lex fori*)²¹.

Na gruncie poprzednio obowiązującego rozporządzenia Rady (WE) nr 1346/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie postępowania upadłościowego²² 1346/2000 pojęcie to było jednym z najbardziej spornych zagadnień²³, co stworzyło okazję do wypowiedzenia się w tej materii przez Trybunał Sprawiedliwości. W wyroku w sprawie Interedil²⁴ Trybunał Sprawiedliwości, nawiązując do swojego wcześniejszego wyroku w sprawie Eurofood IFSC²⁵, definitywnie wyjaśnił, że dla ustalenia głównego ośrodka podstawowej działalności spółki będącej dłużnikiem należy nadać pierwszeństwo miejscu głównego zarządzania tą spółką w sposób, w jaki jest ono możliwe do określenia na podstawie okoliczności obiektywnych i rozpoznawalnych dla osób trzecich²⁶. Tak zdefiniowany ośrodek podstawowej działalności dłużnika, trafnie uwzględniający wierzycieli i ich percepcję tego, skąd dłużnik administruje swoją działalnością, oznacza więc faktyczny ośrodek administrowania działalnością spółki, a zatem jej siedzibę rzeczywistą²⁷. Rozporządzenie nr 2015/848 stanowiące jedynie przekształconą wersję rozporządzenia nr 1346/2000²⁸ uwzględnia w swoich przepisach wykładnię dokonaną w wymienionym orzecznictwie i stanowi w przepisie art. 3, że głównym ośrodkiem podstawowej działalności jest miejsce, w którym dłużnik regularnie zarządza

²¹ Por. R. Hausmann, *Reichweite des Insolvenzstatuts*, in: *Internationales Vertragsrecht. Das Internationale Privatrecht der Schuldverträge*, Hrsg. Ch. Reithmann, D. Martiny, Dr. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2010, s. 1757; P. Kindler, *Internationales Insolvenzrecht*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 25—248)*, Hrsg. J. v. Hein, C.H. Beck, München, 2015, s. 713; P. Kindler, *EuInsVO Art. 7*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II...*, nr brzeg. 1.

²² Dz.Urz. UE L 160, s. 1 i n.

²³ Zob. P. Kindler, *Internationales Insolvenzrecht...*, s. 750 i n. i powołaną tam literaturę; Ch. Thole, *EuInsVO 2000. Art. 3*, in: *Münchener Kommentar zur Insolvenzordnung, Band 4, EuInsVO 2000, Art. 102 und 102a EGInsO, EuInsVO 2015, Länderberichte*, Hrsg. H.-P. Kirchhof, H. Eidenmüller, R. Stürner, C.H. Beck, München, 2016, s. 69 i n. i powołaną tam literaturę.

²⁴ Wyr. TSUE z 20.10.2011 r. w sprawie C-396/09 *Interedil Srl, w likwidacji przeciwko Fallimento Interedil Srl i Intesa Gestione Crediti SpA.*, ECLI: ECLI:EU:C:2011:671.

²⁵ Wyr. TSUE z 2.05.2006 r. w sprawie C-341/04 *Eurofood IFSC Ltd.*, ECLI:EU:C:2006:281. Zob. pkt 33. tego wyroku.

²⁶ Por. pkt 1 sentencji wyroku, pkt 49, 59.

²⁷ Por. Ch. Thole, *EuInsVO 2000. Art. 3...*, s. 70.

²⁸ Por. motyw 1. rozporządzenia nr 2015/848.

swoją działalnością o charakterze ekonomicznym, i które jako takie jest rozpoznawalne dla osób trzecich²⁹. Chodzi więc w tym ujęciu o siedzibę rzeczywistą spółki³⁰. Główny ośrodek podstawowej działalności spółki będącej dłużnikiem powinien być zatem lokalizowany jednolicie w tak wprost określonym przez rozporządzenie nr 2015/848 miejscu rzeczywistej siedziby spółki, z wyłączeniem kryteriów obowiązujących lub stosowanych w państwie siedziby statutowej spółki³¹.

4. Siedziba rzeczywista jako łącznik wyznaczający prawo właściwe dla spółki

Jak już wspomniano, brak jest dotychczas przepisów kolizyjnych na poziomie unijnym wyznaczających prawo właściwe dla spółki. Zastosowanie w tej mierze ma więc prawo krajowe. W poszczególnych państwach członkowskich przyjmowane są różne modele powiązania spółki z prawem właściwym, w tym model oparty na łączniku siedziby rzeczywistej³². Warto zwrócić uwagę, że siedziba statutowa nie ma znaczenia w krajowych systemach prawa prywatnego jako samodzielny łącznik dla wyznaczania prawa właściwego i nie jest też brana pod uwagę w takim charakterze w dyskusjach dotyczących ewentualnej kodyfikacji międzynarodowego prawa spółek na poziomie unijnym³³. Podejście takie wydaje się wynikać z uznania nieprzydatności tego łącznika dla wyznaczania prawa właściwego dla spółki z uwagi na jego niewielką efektywność³⁴.

²⁹ Osoby trzecie to zarówno aktualni, jak i potencjalni wierzyciele dłużnika, por. P. Mankowski, *Art. 3*, in: P. Mankowski, M.F. Müller, J. Schmidt, *EuInsVO 2015. Europäische Insolvenzverordnung 2015*, C.H. Beck, München, 2016, s. 94—95.

³⁰ Por. P. Kindler, *EuInsVO Art. 3*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II...*, nr brzeg. 14.

³¹ Por. P. Mankowski, *Art. 3...*, s. 107.

³² Zob. więcej A. Wowerka, *Wyznaczanie statutu personalnego osób prawnych*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2016, T. 19, s. 37—49.

³³ Zob. P. Kindler, *Welche Anknüpfungspunkte sollte ein künftiges internationales Gesellschaftsrecht verwenden?*, in: *Vorschläge und Berichte zur Reform des europäischen und deutschen internationalen Gesellschaftsrechts*, Hrsg. H.J. Sonnenberger, Mohr Siebeck, Tübingen, 2007, s. 299 in.; Ch. Kohler, *Auf dem Weg zu einer europäischen Verordnung über das Internationale Privat- und Verfahrensrecht der Ehescheidung. Tagung der Europäischen Gruppe für Internationales Privatrecht in Luxemburg*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2014, H. 4, s. 321 i n.; E.-M. Kieninger, *Die weitere Kodifikation...*, s. 201 i n.

³⁴ Więcej krytycznie co do tego łącznika zob. A. Wowerka, *Wyznaczanie...*, s. 55 i n. W doktrynie określa się nawet siedzibę statutową jako „pustą lupinę”, por. R.A. Schüt-

Niemniej również przepisy prawa krajowego podlegają ocenie z punktu widzenia skutków, jakie stosowanie tych przepisów może wyrzucić na unijną swobodę przedsiębiorczości ujmowaną jako zakaz ograniczeń³⁵. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości, za ograniczenia swobody przedsiębiorczości uznaje się wszelkie przepisy prawa krajowego, które uniemożliwiają korzystanie z tej swobody, utrudniają je lub ograniczają jej atrakcyjność³⁶. Dotyczy to także krajowych przepisów prawa prywatnego międzynarodowego, w tym wyznaczających prawo właściwe dla spółek. Rzeczona swoboda nie ma charakteru kolizyjnoprawnego i nie ustanawia samoistnego łącznika wyznaczającego prawo właściwe dla spółek. W szczególności podstawą przeciwnego wniosku nie może być art. 54 TFUE. Przepis ten określa podmiotowy zakres zastosowania swobody przedsiębiorczości w odniesieniu do zdefiniowanych tam spółek. Wymienione w tym przepisie „siedziba statutowa, zarząd lub główne przedsiębiorstwo”³⁷ służą jedynie określeniu powiązania spółek z terytorium Unii Europejskiej, a nie wyznaczaniu prawa właściwego dla spółki. Unijna swoboda przedsiębiorczości nie zawiera również ukrytej normy kolizyjnej³⁸ prowadzącej do państwa utworzenia tudzież powstania spółki³⁹. Zdaniem autora niniejszego opracowa-

---

ze, *Zur cautio iudicatum solvi bei unbestimmten Verwaltungssitz juristischer Personen*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2018, H. 5, s. 493 i n.

³⁵ Por. W. Klyta, *Spółki kapitałowe w prawie europejskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 4, s. 789—790.

³⁶ Por. wyr. TSUE z 25.10.2017 r. w sprawie C-106/16, *Polbud — Wykonawstwo sp. z o.o., w likwidacji*, ECLI:EU:C:2017:804, pkt 46 i powołane tam orzecznictwo.

³⁷ Warto jednak zwrócić uwagę, że wszystkie te kryteria, w szczególności siedziba statutowa i zarząd, mają równorzędną rangę.

³⁸ Odnotować należy, że koncepcja tzw. ukrytych norm kolizyjnych jest prezentowana przede wszystkim w doktrynie niemieckiej. Z uwagi na niejednoznaczne kontury i kryteria zastosowania, w szczególności relacji ukrytych norm kolizyjnych do „nieukrytych” norm kolizyjnych, efektywność tej koncepcji wydaje się wysoce wątpliwa. Jest ona raczej instrumentem wypracowanym w celu uzasadnienia własnych koncepcji doktrynalnych prezentowanych przez poszczególnych autorów, bez szerszego uzasadnienia w sytuacji, gdy inne argumenty zawodzą. Dla zilustrowania można by przyjąć, powołując się na rzeczoną koncepcję, że taką ukrytą normę kolizyjną zawiera polski kodeks cywilny, w szczególności art. 41, który w tym charakterze prowadzi do siedziby statutowej spółki. Absurdalność takiej argumentacji wydaje się oczywista. Niemniej na gruncie polskiego prawa prywatnego międzynarodowego koncepcja ta wymaga jeszcze dogłębnej analizy.

³⁹ Por. H. Altmeppen, *Schutz vor europäischen Kapitalgesellschaften*, „Neue Juristische Wochenschrift” 2004, H. 3, s. 98 i n.; H. Altmeppen, J. Wilhelm, *Gegen die Hysterie um die Niederlassungsfreiheit der Scheinauslandsgesellschaften*, „Der Betrieb” 2004, H. 20, s. 1084, 1085 i n.; O. Berner, *Interdependenz von Primär- und Kollisionsrecht im europäischen Gesellschaftsrecht*, Duncker & Humblot, Berlin, 2015, s. 88—89; L. de Lima Pinheiro, *Competition between Legal Systems in the European Union and Private Interna-*

nia, który już wielokrotnie wypowiedział się w tej materii⁴⁰, z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości dotyczącego swobody przedsiębiorczości spółek, w szczególności z wyroków w sprawie *Überseering*⁴¹ oraz *Inspire Art*⁴², a także niedawnego wyroku w sprawie *Polbud*⁴³, nie wynika, aby swoboda ta ustanawiała wymóg stosowania w prawie krajowym takiej lub innej teorii wyznaczania prawa właściwego dla spółki⁴⁴, a w szcze-

tional Law, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2008, H. 3, s. 211; H.-P. Mansel, *Anerkennung als Grundprinzip des Europäischen Rechtsraums. Zur Herausbildung eines europäischen Anerkennungs-Kollisionsrechts: Anerkennung statt Verweisung als neues Strukturprinzip des Europäischen internationalen Privatrechts?*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2006, Bd. 70, s. 672—674; P. Kindler, *Internationales Handels- und Gesellschaftsrecht*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11, Internationales Privatrecht II...*, s. 415—416, 433 i n.; J.A. Tersteegen, *Kollisionsrechtliche Behandlung ausländischer Kapitalgesellschaften im Inland*, C.H. Beck, München, 2002, s. 109 i n., s. 242—243; M.-P. Weller, *Europäische Rechtsformwahlfreiheit und Gesellschafterhaftung. Zur Anwendung der Existenzvernichtungshaftung auf Scheinauslandsgesellschaften nach Überseering und Inspire Art*, Carl Heymanns Verlag, Köln—Berlin—München, 2004, s. 42; Ch. Wendehorst, *Kollisionsnormen im primären Europarecht?*, in: *Festschrift für Andreas Heldrich zum 70 Geburtstag*, C.H. Beck, München, 2005, s. 1071 i n.

⁴⁰ Zob. A. Wowerka, *Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne*, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 656 i n.; A. Wowerka, *Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Prawa Prywatnego” 2014, z. 2, s. 53 i n.; A. Wowerka, „Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek w świetle unijnej swobody przedsiębiorczości, w: *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, red. J. Kruczalak-Jankowska, LexisNexis, Warszawa, 2013, s. 266; A. Wowerka, *Wskazanie statutu personalnego spółek w kontekście unijnej swobody przedsiębiorczości. Jednolity „unijny” łącznik w zakresie krajowego międzynarodowego prawa spółek?*, w: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2013, s. 361 i n.; A. Wowerka, *Aktualne problemy międzynarodowego prawa spółek — zagadnienia wybrane*, „Gdańskie Studia Prawnicze — Przegląd Orzecznictwa” 2015, nr 4, s. 43; A. Wowerka, *Wyznaczanie...*, s. 49 i n.; A. Wowerka, *Zakres zastosowania statutu personalnego spółki*, Warszawa 2019, s. 113 i n.

⁴¹ Wyr. TSUE z 5.11.2002 r. w sprawie C-208/00 *Überseering BV przeciwko Nordic Construction Company Baumanagement GmbH (NCC)*, ECLI:EU:C:2002:632.

⁴² Wyr. TSUE z 30.09.2003 r. w sprawie C-167/01 *Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam przeciwko Inspire Art Ltd.*, ECLI: ECLI:EU:C:2003:512.

⁴³ Zob. przyp. 35.

⁴⁴ Nadmienić można, że ocena wpływu traktatowej swobody przedsiębiorczości na stosowanie łącznika dla wyznaczania prawa właściwego dla spółek w świetle wykładni dokonanej w wyżej wymienionym orzecznictwie jest przedmiotem różnej oceny zarówno w europejskiej, jak i krajowej doktrynie oraz judykaturze. Zob. więcej na ten temat m.in.: P. Kindler, *Internationales Handels- und Gesellschaftsrecht...*, s. 409 i n. i powołana tam na s. 409—413 obszerna literatura przedmiotu oraz orzecznictwo powołane na s. 439 i n., s. 416 i n.; E.-M. Kieninger, *The Law Applicable to Corporations in the EC*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2009, Bd. 73, s. 607 i n.; A. Wowerka, *Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne*, w: *System Prawa Prywatnego*,

gólności tzw. teorii powstania, jak również stosowania łącznika siedziby statutowej. Swoboda przedsiębiorczości wymaga wprawdzie „uznania”⁴⁵ będącej jej beneficjentem spółki, niemniej jednak państwa członkowskie mają pełną swobodę co do tego, w jaki sposób owo „uznanie” zapewnić⁴⁶. Najbardziej racjonalne wydaje się instrumentarium kolizyjne i tradycyjna metoda łącznika prowadzącego do prawa właściwego dla spółki⁴⁷. W przypadku tej metody „uznanie” spółki można uzyskać na krajowej płaszczyźnie kolizyjnej przez wyłączenie przechodniości danego łącznika, w szczególności łącznika siedziby, w tym także siedziby rzeczywistej⁴⁸. Unijna swoboda przedsiębiorczości nie sprzeciwia się więc stosowaniu łącznika siedziby rzeczywistej. Nadmienić należy, że wspomnia-

T. 20A..., s. 547—557 i powołana tam literatura; A. Wowerka, *Zakres...*, s. 114—116 i literatura powołana tam w przyp. 17—20.

⁴⁵ Por. pkt 2. sentencji oraz pkt. 76, 82, 93, 95 wyroku w sprawie *Überseering*.

⁴⁶ Gwoli ścisłości należy zauważyć, że o uznaniu spółki można mówić wtedy, gdy spółka utworzona w danym państwie członkowskim jest traktowana w innym państwie członkowskim UE jako prawnie istniejąca bez konieczności zakładania nowej spółki oraz ograniczania w nieuzasadniony sposób jej swobody przedsiębiorczości, jeżeli spółka taka prowadzi działalność w tym innym państwie członkowskim UE.

⁴⁷ Będąca obecnie przedmiotem szerokiego dyskursu w doktrynie koncepcja uznawania sytuacji życiowych (zob.: H.-P. Mansel, *Anerkennung...*, s. 654 i n.; H.-P. Mansel, *Methoden des internationalen Privatrechts — Personalstatut: Verweisung und Anerkennung*, in: *Die Person im Internationalen Privatrecht. Liber Amicorum Erik Jayme*, Hrsg. M. Gebauer, H.-P. Mansel, G. Schulze, Mohr Siebeck, Tübingen, 2019, s. 27 i n.; C.F. Nordmeier, *Stand, Perspektiven und Grenzen der Rechtslagenanerkennung im europäischen Rechtsraum anhand Entscheidungen mitgliedstaatlicher Gerichte*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2012, H. 1, s. 31 i n.; J. Rieks, *Anerkennung im Internationalen Privatrecht*, Nomos, Baden-Baden, 2012, s. 26 i n.) posiada niewielką użyteczność w porównaniu z metodą kolizyjną, na co trafnie zwraca uwagę w doktrynie H.-P. Mansel (zob. H.-P. Mansel, *Anerkennung...*, s. 687 i n.; H.-P. Mansel, *Methoden...*, s. 29 i n.). Dotyczy to w równej mierze uznawania spółek. Zob. więcej krytycznie w odniesieniu do uznawania spółek H. Grosserichter, *Vom Umgang mit ausländischen Zivilrechtslagen im Bereich EG-vertraglicher Grundfreiheiten: Eine Zwischenbilanz der Diskussion um Niederlassungsfreiheit und Sitzanknüpfung*, in: *Privatrecht in Europa. Vielfalt, Kollision, Kooperation. Festschrift für Hans Jürgen Sonnenberger zum 70. Geburtstag*, C.H. Beck, München, 2004, s. 275 i n.; P. Kindler, *Internationales Handels- und Gesellschaftsrecht...*, s. 487—489.

⁴⁸ Warto podkreślić w tym kontekście, że z kolizyjnoprawnego punktu widzenia nie ma różnicy między siedzibą statutową a siedzibą rzeczywistą, jeżeli chodzi o ich przechodni charakter w rozumieniu kolizyjnoprawnym. W przypadku siedziby statutowej będącej łącznikiem wyznaczającym prawo właściwe również pojawi się wynikający z przechodniego charakteru tego łącznika problem „nieuznania” podmiotowości prawnej spółki, związany z zastosowaniem prawa merytorycznego, stanowiącego nowy statut personalny spółki, które to prawo nie przewiduje w miejscu nowej siedziby statutowej migrującej spółki innej spółki niż dana spółka krajowa i w związku z niedochowaniem wymogów przewidzianych w stosownych przepisach dla powstania spółki krajowej odmawia „uznania” podmiotowości prawnej migrującej spółki.

ne orzecznictwo, a w szczególności wydany prawie 19 lat temu wyrok w sprawie *Überseering*, który stał się przedmiotem licznych wypowiedzi i komentarzy w doktrynie⁴⁹, nie spowodowało przyjęcia w ustawodawstwach państw członkowskich jednolitego łącznika, zwłaszcza na podstawie tzw. teorii powstania, i nadal zastosowanie znajdują różne kryteria powiązania spółki z prawem właściwym, w tym siedziba rzeczywista. Właśnie ta różnorodność skłoniła Komisję do podjęcia wspomnianej na wstępie jak dotąd bezskutecznej inicjatywy zmierzającej do ujednolicenia międzynarodowego prawa spółek, co również dobitnie dowodzi, że traktatowa swoboda przedsiębiorczości nie ma charakteru kolizyjnego i nie ustanawia „unijnego” łącznika wyznaczającego prawo właściwe dla spółek.

5. Siedziba rzeczywista jako łącznik jurysdykcyjny

Przepisy rozporządzenia nr 1215/2012 są oparte na zasadzie, że jurysdykcję w ogólności mają sądy miejsca zamieszkania pozwanego, z wyjątkiem kilku dokładnie określonych przypadków, w których ze względu na przedmiot sporu lub autonomię stron uzasadnione jest inne kryterium powiązania⁵⁰. W celu wzmocnienia wspólnych przepisów i uniknięcia konfliktów kompetencyjnych rozporządzenie wprost definiuje miejsce zamieszkania w odniesieniu do osób prawnych. Jak stanowi art. 63 ust. 1 lit. a—c, do celów stosowania tego rozporządzenia przez miejsce zamieszkania w przypadku spółek i osób prawnych rozumie się miejsce, w którym znajduje się siedziba statutowa lub ich główny organ zarządzający, lub ich główne przedsiębiorstwo. Należy zwrócić uwagę, że wymienione w tym przepisie łączniki jurysdykcyjne są identyczne z kryteriami ustanawiającymi powiązanie spółki z terytorium UE określonymi w art. 54 TFUE dla celów ustalenia podmiotowego zakresu zastosowania swobody przedsiębiorczości. W doktrynie przyjmuje się, że autonomiczna interpretacja łączników jurysdykcyjnych określonych w art. 63 ust. 1 lit. a—c rozporządzenia nr 1215/2012 powinna być dokonywana w identyczny sposób jak interpretacja łączników ustanawiających powiązanie

⁴⁹ Ostatnio w polskiej doktrynie M. Pilich, *Uznanie podmiotowości zagranicznych osób prawnych w obrocie wewnątrz Unii Europejskiej — wprowadzenie i wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 5.11.2002 r., C-208/00, Überseering BV przeciwko Nordic Construction Company Baumanagement*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2021, nr 1, s. 45 i n.

⁵⁰ Por. motyw 15. rozporządzenia.

spółki z terytorium UE określonych w art. 54 TFUE. Podkreślić trzeba, że również na gruncie art. 63 ust. 1 wymienione w tym przepisie łączniki mają charakter równorzędny. W świetle rozporządzenia nr 1215/1212 jurysdykcję w sprawach przeciwko spółkom będą więc miały zarówno sądy siedziby statutowej, jak i siedziby zarządu, a także głównego przedsiębiorstwa spółki. Ewentualne konflikty kompetencyjne w zakresie jurysdykcji należy wówczas rozstrzygać zgodnie z sekcją 9. rozporządzenia. Takie rozwiązanie zapewnia stosunkowo szeroką jurysdykcję sądów państw członkowskich. Jak wynika zatem wprost z samego rozporządzenia, siedziba rzeczywista spółki stanowi łącznik jurysdykcyjny na równi z łącznikiem jurysdykcyjnym siedziby statutowej.

Warto również zauważyć, że rozporządzenie nr 1215/2012 nie tylko określa łączniki jurysdykcyjne w sposób autonomiczny, lecz także w celu ustalenia siedziby odsyła do prawa prywatnego międzynarodowego. Jako że jak dotąd brak jest unijnej regulacji w zakresie międzynarodowego prawa spółek, zastosowanie znajduje w tym względzie krajowe prawo prywatne międzynarodowe. Siedziba rzeczywista może znaleźć zatem zastosowanie również w sytuacji, gdy taki łącznik jest stosowany na gruncie prawa krajowego, jak np. na gruncie francuskiego czy belgijskiego prawa prywatnego międzynarodowego.

Odesłanie do prawa prywatnego międzynarodowego ma miejsce w przypadku trustów. Jak stanowi art. 63 ust. 3, w celu ustalenia, czy „trust” ma siedzibę w państwie członkowskim, przed którego sądami zawisła sprawa, sąd stosuje swoje prawo prywatne międzynarodowe⁵¹. Siedziba rzeczywista spółki może więc dojść do głosu w ramach rozporządzenia również na podstawie krajowego prawa prywatnego międzynarodowego, które takie kryterium uznaje za łącznik kolizyjny. Jeżeli sprawa zawisła przed sądem polskim, sąd ten dla ustalenia siedziby trustu zastosuje nie art. 63 ust. 1 lit. a—c rozporządzenia, lecz na podstawie odesłania z art. 63 ust. 3 własne krajowe prawo prywatne międzynarodowe, a konkretnie art. 17 ust. 1 polskiej ustawy p.p.m. i oprze swoje rozstrzygnięcie, odnosząc się do przewidzianego w tym przepisie kryterium siedziby spółki.

Odesłanie do prawa prywatnego międzynarodowego ma miejsce również w odniesieniu do jurysdykcji wyłącznej w sprawach, których przedmiotem jest ważność, nieważność lub rozwiązanie spółki, lub osoby prawnej, albo ważność decyzji ich organów. Zgodnie z art. 24 pkt 2 rozporządzenia nr 1215/2012, w sprawach, których przedmiotem jest ważność, nieważność lub rozwiązanie spółki, lub osoby prawnej, albo waż-

---

⁵¹ Przy czym chodzi tu o prawo prywatne międzynarodowe w znaczeniu wąskim, obejmującym jedynie normy kolizyjne.

ność decyzji ich organów, jurysdykcję wyłączną mają sądy państwa członkowskiego, na którego terytorium spółka lub osoba prawna ma swoją siedzibę. Przy ustalaniu, gdzie znajduje się siedziba, przepis ten nakazuje sądowi zastosowanie przepisów własnego krajowego prawa prywatnego międzynarodowego. Na podstawie art. 17 ust. 1 polskiej ustawy p.p.m. zastosowanie znajdzie kryterium siedziby. Warto w tym kontekście zauważyć, że wspomniany przepis art. 24 pkt 2 obejmuje jedynie te postępowania, w których przedmiotem sporu jest ważność decyzji organów spółek tudzież osób prawnych⁵², i nie obejmuje postępowań dotyczących sporów związanych z wykonaniem pewnych uchwał, takich jak w przedmiocie powództwa o zapłatę składek wynikających z odpowiedniej uchwały⁵³.

Jak wspomniano, siedziba rzeczywista spółki jest objęta definicją głównego ośrodka podstawowej działalności dłużnika w myśl rozporządzenia nr 2015/848 i stanowi łącznik jurysdykcyjny dla upadłości spółki.

6. Podsumowanie

Siedziba rzeczywista stanowi uznany, aczkolwiek ujmowany w różnych formułach, łącznik unijnego międzynarodowego prawa prywatnego odnoszący się do spółek w ich różnych stosunkach prawnych. Łącznik ten uwzględnia klasyczne założenia, na których oparte jest to prawo, dążenia do poszukiwania prawa najściślej związanego z danym stanem faktycznym. Na gruncie rozporządzeń ujednociających poszczególne dziedziny tego prawa, istotne z punktu widzenia transgranicznej działalności spółek, siedziba rzeczywista stanowi łącznik determinujący powiązanie spółki z prawem właściwym dla stosunków umownych i pozaumownych prawnych z udziałem spółki oraz dla upadłości spółki. Ponadto wy-

---

⁵² Por. wyr. TSUE z 2.10.2008 r. w sprawie C-372/07 *Hassett i Doherty*, EU:C:2008:534, pkt 26.

⁵³ Por. opinię rzecznika generalnego J. Kokott z 31.01.2019 r. w sprawie C-25/18 *Brian Andrew Kerr*, ECLI:EU:C:2019:86, pkt 44. Warto wspomnieć, że wydany w tej samej sprawie wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 8.05.2019 r., ECLI:EU:C:2019:376, w którym Trybunał ten uznał, że spór dotyczący wynikającego z uchwały wspólnoty mieszkaniowej zobowiązania do zapłaty kosztów utrzymania części wspólnych należy uznać za należący do zakresu pojęcia „spraw dotyczących umowy” w rozumieniu art. 7 pkt 1 lit. a rozporządzenia nr 1215/2012, oraz że spór taki należy uznać za spór dotyczący umowy o świadczenie usług w rozumieniu art. 4 ust. 1 lit. b rozporządzenia Rzym I, budzi poważne zastrzeżenia co do właściwej kwalifikacji.

znacza jurysdykcję w zakresie postępowania upadłościowego wobec spółki, a także stanowi łącznik jurysdykcyjny dla ogólnych spraw cywilnych i handlowych z udziałem spółek. Łącznik siedziby rzeczywistej stosowany na gruncie prawa krajowego dla wyznaczenia prawa właściwego dla samej spółki (*lex societatis*) zasadniczo może również spełniać wynikający z traktatowej swobody przedsiębiorczości wymóg uznawania spółek. Oparcie się przez prawodawcę unijnego na jednolitym kryterium siedziby rzeczywistej powoduje, że na znaczeniu tracą problemy kwalifikacyjne związane z instytucjami prawnymi znajdującymi się na styku statutu deliktowego, upadłościowego i kontraktowego, a ponadto statutu personalnego spółki w razie zastosowania dopuszczalnego w świetle unijnej swobody przedsiębiorczości w prawie krajowym łącznika siedziby rzeczywistej dla wyznaczenia prawa właściwego dla spółki. Zastosowanie ma bowiem w takich przypadkach jeden i ten sam system prawny, będący jednocześnie statutem personalnym spółki, upadłościowym, kontraktowym i deliktowym. Złożona problematyka rozgraniczania poszczególnych konkurujących z sobą statutów, w szczególności statutu personalnego spółki i pozostałych statutów⁵⁴, przestaje mieć wówczas znaczenie praktyczne.

Na koniec wypada jeszcze zaznaczyć, że zdaniem autora niniejszego opracowania, który szeroko uzasadniał swoje stanowisko⁵⁵, przyjęty przez ustawodawcę polskiego w ustawie p.p.m. z 2011 r.⁵⁶ model wyznaczenia prawa właściwego dla spółki jest również oparty na łączniku siedziby rzeczywistej⁵⁷, oznaczającej faktyczny, stały ośrodek kierowania

⁵⁴ Więcej na ten temat zob. A. Wowerka, *Zakres...*, s. 1 i n.

⁵⁵ Zob. m.in.: A. Wowerka, *Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne*, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A..., s. 633 i n.; A. Wowerka, *Wyznaczanie...*, s. 52 i n.; A. Wowerka, *Pojęcie siedziby spółki w prawie prywatnym międzynarodowym*, w: *„Societates et obligationes” — tradycja, współczesność, przyszłość. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Napierały*, red. A. Olejniczak, T. Sójka, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2018, s. 714 i n.

⁵⁶ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe, Dz.U. 2011, nr 80, poz. 432 ze zm.

⁵⁷ Odmiennie jednak za siedzibą statutową (często utożsamianą z siedzibą rejestrową) opowiadają się m.in.: P. Błaszczyk, *Pojęcie siedziby osoby prawnej w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 11, s. 85 i n.; J. Napierała, *Swoboda przedsiębiorczości z perspektywy polskiego prawa kolizyjnego*, w: *Wpływ europeizacji prawa...*, s. 144; A. Opalski, *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego dla osób prawnych w świetle nowej ustawy — Prawo prywatne międzynarodowe*, w: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013, s. 218; A. Opalski, A.W. Wiśniewski, *Osoby prawne*, w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017; K. Oplustil, *Łącznik siedziby w nowym prawie prywatnym międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, z. 3, s. 635 i n.; M. Mataczyński, *Kolizyjnoprawne pojęcie siedziby osoby prawnej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, z. 2, s. 295; M. Mataczyński, *Transgraniczne przeniesienie siedziby statutowej polskiej spółki za granicę*, „Problemy Prawa

działalnością spółki, rozpoznawalny jako taki dla osób trzecich. Zastosowanie tego łącznika odpowiada założeniom ujednoczonego unijnego prawa prywatnego międzynarodowego i spełnia wymogi wynikające z unijnej swobody przedsiębiorczości⁵⁸.

Bibliografia

- Altmeppen H., *Schutz vor europäischen Kapitalgesellschaften*, „Neue Juristische Wochenschrift” 2004, H. 3.
- Altmeppen H., Wilhelm J., *Gegen die Hysterie um die Niederlassungsfreiheit der Scheinauslandsgesellschaften*, „Der Betrieb” 2004, H. 20.
- Berner O., *Interdependenz von Primär- und Kollisionsrecht im europäischen Gesellschaftsrecht*, Duncker & Humblot, Berlin, 2015.
- Błaszczak P., *Pojęcie siedziby osoby prawnej w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 11.
- Brödermann E., Wegen G., *IPR-Anh 1/ROM I, Art. 19*, in: *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich, Luchterhand Verlag, Köln, 2017.
- Doehner R., *Rom I. Art. 19*, in: *Rom-Verordnungen*, Hrsg. R. Hüßtege, H.-P. Mansel, Nomos, Baden-Baden, 2015.
- Eeckhout V., *The instrumentalization of private international law*, in: *Boundaries of European Private International Law*, eds. J.-S. Berge, S. Franc, M.G. Santiago, Bruylant, Bruxelles, 2015.
- Gerner-Beuerle C., Mucciarelli F.M., Schuster E., Siehms M., *Making the Case for a Rome V Regulation on the Law Applicable to Companies*, „Law Working Paper” no. 549/2020, October 2020.
- Grosserichter H., *Vom Umgang mit ausländischen Zivilrechtslagen im Bereich EG-vertraglicher Grundfreiheiten: Eine Zwischenbilanz der Diskussion um Niederlassungsfreiheit und Sitzanknüpfung*, in: *Privatrecht in Europa. Vielfalt, Kollision, Kooperation. Festschrift für Hans Jürgen Sonnenberger zum 70. Geburtstag*, C.H. Beck, München, 2004.
- Hausmann R., *Reichweite des Insolvenzstatuts*, in: *Internationales Vertragsrecht. Das Internationale Privatrecht der Schuldverträge*, Hrsg. Ch. Reithmann, D. Martiny, Dr. Otto Schmidt Verlag, Köln, 2010.

Prywatnego Międzynarodowego” 2013, T. 13, s. 30; M. Mataczyński, *Seat of the Company in Private International Law*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2018, s. 11 i n.; M. Mataczyński, M. Saczywko, *Transgraniczne przeniesienie siedziby zagranicznej spółki handlowej do Polski*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 1, s. 24; O. Sachanbińska, *Transgraniczne przeniesienie siedziby spółki kapitałowej — potrzeba działania unijnego i polskiego prawodawcy*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2015, 3, s. 95.

⁵⁸ Por. A. Wowerka, *Wyznaczenie...*, s. 49—51.

- Hübner L., *Eine Rom-VO für das Internationale Gesellschaftsrecht — zugleich ein Beitrag zur Kohärenz im Internationalen Gesellschaftsrecht*, „Zeitschrift für Unternehmens- und Gesellschaftsrecht“ 1/2018, Bd. 47.
- Junker A., *Art. 23 Rom-II*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 50—253)*, Hrsg. J. v. Hein, 8. Aufl., 2021 (beck-online).
- Junker A., *Rom II-VO. Art. 23. Sonstige Vorschriften. Gewöhnlicher Aufenthalt*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 10, Internationales Privatrecht I, Europäisches Kollisionsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 1—24)*, Hrsg. J. v. Hein, C.H. Beck, München, 2015.
- Kieninger M.-E., *Die weitere Kodifikation des europäischen IPR*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrecht“ 2017, H. 2.
- Kieninger M.-E., *Internationales Gesellschaftsrecht zwischen Polbud, Panama und Paradise*, „Zeitschrift für Europäisches Privatrecht“ 2018, H. 2.
- Kieninger E.-M., *The Law Applicable to Corporations in the EC*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht“ 2009, Bd. 73.
- Kindler P., *EuInsVO Art. 3*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 50—253)*, Hrsg. J. v. Hein, 8. Aufl., 2021 (beck-online).
- Kindler P., *EuInsVO Art. 7*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 50—253)*, Hrsg. J. v. Hein, 8. Aufl., 2021 (beck-online).
- Kindler P., *Internationales Handels- und Gesellschaftsrecht*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 25—248)*, Hrsg. J. v. Hein, C.H. Beck, München, 2015.
- Kindler P., *Internationales Insolvenzrecht*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 25—248)*, Hrsg. J. v. Hein, C.H. Beck, München, 2015.
- Kindler P., *Welche Anknüpfungspunkte sollte ein künftiges internationales Gesellschaftsrecht verwenden?*, in: *Vorschläge und Berichte zur Reform des europäischen und deutschen internationalen Gesellschaftsrechts*, Hrsg. H.J. Sonnenberger, Mohr Siebeck, Tübingen, 2007.
- Klyta W., *Spółki kapitałowe w prawie europejskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego“ 2000, z. 4.
- Kohler Ch., *Auf dem Weg zu einer europäischen Verordnung über das Internationale Privat- und Verfahrensrecht der Ehescheidung. Tagung der Europäischer Gruppe für Internationales Privatrecht in Luxemburg*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts“ 2014, H. 4.

- Lagarde P., *Le principe de proximité dans le droit international privé contemporain*, „Recueil des Cours. Collected Courses of the Hague Academy of International Law” 1986-I, Tome 196 de la collection, Leiden—Boston, 1987.
- de Lima Pinheiro L., *Competition between Legal Systems in the European Union and Private International Law*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2008, H. 3.
- Magnus U., *Internationales Vertragsrecht. Rom I-VO, Art. 19*, in: *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche/IPR, Einleitung zur Rom I-VO; Art. 11—29 Rom I-VO; Art. 46b c EGBGB (Internationales Vertragsrecht 2)*, Hrsg. U. Magnus, Sellier / de Gruyter, Berlin, 2011.
- Mankowski P., *Art. 3*, in: *P. Mankowski, M.F. Müller, J. Schmidt, EuInsVO 2015. Europäische Insolvenzverordnung 2015*, C.H. Beck, München, 2016.
- Mankowski P., *Die Rom I-Verordnung — Änderungen im europäischen IPR für Verträge*, „Internationales Handelsrecht” 2008, H. 4.
- Mansel H.-P., *Anerkennung als Grundprinzip des Europäischen Rechtsraums. Zur Herausbildung eines europäischen Anerkennungs-Kollisionsrechts: Anerkennung statt Verweisung als neues Strukturprinzip des Europäischen internationalen Privatrechts?*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2006, Bd. 70.
- Mansel H.-P., *Methoden des internationalen Privatrechts — Personalstatut: Verweisung und Anerkennung*, in: *Die Person im Internationalen Privatrecht. Liber Amicorum Erik Jayme*, Hrsg. M. Gebauer, H.-P. Mansel, G. Schulze, Mohr Siebeck, Tübingen, 2019.
- Mansel H.-P., *Private Law Doctrine and Private International Law*, „Chinese Yearbook of Private International Law and Comparative Law” 2017.
- Mansel H.-P., Thorn K., Wagner R., *Europäisches Kollisionsrecht 2017: Morgenstunde der Staatsverträge?*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2018, H. 2.
- Mansel H.-P., Thorn K., Wagner R., *Europäisches Kollisionsrecht 2018: Endspurt!*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2019, H. 2.
- Martiny D., *Art. 19 Rom I-VO*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 13, Internationales Privatrecht II, Internationales Wirtschaftsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 50—253)*, Hrsg. J. v. Hein, 8. Aufl., 2021 (*beck-online*).
- Martiny D., *Rom I-VO. Art. 19*, in: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 10, Internationales Privatrecht I, Europäisches Kollisionsrecht, Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (Art. 1—24)*, Hrsg. J. v. Hein, C.H. Beck, München, 2015.
- Mataczyński M., *Kolizyjnoprawne pojęcie siedziby osoby prawnej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, z. 2.
- Mataczyński M., *Seat of the Company in Private International Law*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2018.

- Mataczyński M., *Transgraniczne przeniesienie siedziby statutowej polskiej spółki za granicę*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2013, T. 13.
- Mataczyński M., Saczywko M., *Transgraniczne przeniesienie siedziby zagranicznej spółki handlowej do Polski*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2015, nr 1.
- Napierała J., *Swoboda przedsiębiorczości z perspektywy polskiego prawa kolidyjnego*, w: *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, red. J. Kruczalak-Jankowska, LexisNexis, Gdańsk, 2013.
- Nehne T., *Methodik und allgemeine Lehren des europäischen Internationalen Privatrechts*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2012.
- Nordmeier C.F., *Stand, Perspektiven und Grenzen der Rechtslagenanerkennung im europäischen Rechtsraum anhand Entscheidungen mitgliedstaatlicher Gerichte*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2012, H. 1.
- Opalski A., *Wybrane problemy ustalania prawa właściwego dla osób prawnych w świetle nowej ustawy — Prawo prywatne międzynarodowe*, w: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2013.
- Opalski A., Wiśniewski A.W., *Osoby prawne*, w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Oplustil K., *Łącznik siedziby w nowym prawie prywatnym międzynarodowym*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, z. 3.
- Paefgen W.G., „Polbud”: *Niederlassungsfreiheit als Sitzspaltungsfreiheit. Zum Urteil des EuGH vom 25.10.2017 in der Rechtssache „Polbud”*, „Wertpapiermitteilungen. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht” 2018, H. 22.
- Pilich M., *Uznanie podmiotowości zagranicznych osób prawnych w obrocie wewnątrz Unii Europejskiej — wprowadzenie i wyrok Trybunatu Sprawiedliwości z 5.11.2002 r., C-208/00, Überseering BV przeciwko Nordic Construction Company Baumanagement*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2021, nr 1.
- Rieks J., *Anerkennung im Internationalen Privatrecht*, Nomos, Baden-Baden, 2012.
- Sachanbińska O., *Transgraniczne przeniesienie siedziby spółki kapitałowej — potrzeba działania unijnego i polskiego prawodawcy*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2015, 3.
- Schaub R., *IPR-Anh 2/Rom II, Art. 23*, in: *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*, Hrsg. H. Prütting, G. Wegen, G. Weinreich, Luchterhand Verlag, Köln, 2017.
- Schulze G., *Rom II. Art. 23*, in: *Rom-Verordnungen*, Hrsg. R. Hüßtege, H.-P. Mansel, Nomos, Baden-Baden, 2015.
- Schütze R.A., *Zur cautio iudicatum solvi bei unbestimmten Verwaltungssitz juristischer Personen*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2018, H. 5.
- Tersteegen J.A., *Kollisionsrechtliche Behandlung ausländischer Kapitalgesellschaften im Inland*, C.H. Beck, München, 2002.

- Thole Ch., *EuInsVO 2000. Art. 3*, in: *Münchener Kommentar zur Insolvenzordnung, Band 4, EuInsVO 2000, Art. 102 und 102a EGInsO, EuInsVO 2015, Länderberichte*, Hrsg. H.-P. Kirchhof, H. Eidenmüller, R. Stürner, C.H. Beck, München, 2016.
- Trütten D., *Die Entwicklung des internationalen Privatrechts in der Europäischen Union*, Stämpfli Verlag, Baden-Baden, 2015.
- Weller M.-P., *Anknüpfungsprinzipien im Europäischen Kollisionsrecht: Abschied von der „klassischen“ IPR-Dogmatik?*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2011, H. 5.
- Weller M.-P., *Das autonome Unternehmenskollisionsrecht*, „Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts” 2017, H. 2.
- Weller M.-P., *Europäische Rechtsformwahlfreiheit und Gesellschafterhaftung. Zur Anwendung der Existenzvernichtungshaftung auf Scheinauslandsgesellschaften nach Überseering und Inspire Art*, Carl Heymanns Verlag, Köln—Berlin—München, 2004.
- Wendehorst Ch., *Kollisionsnormen im primären Europarecht?*, in: *Festschrift für Andreas Heldrich zum 70. Geburtstag*, C.H. Beck, München, 2005.
- Wowerka A., *Aktualne problemy międzynarodowego prawa spółek — zagadnienia wybrane*, „Gdańskie Studia Prawnicze — Przegląd Orzecznictwa” 2015, nr 4.
- Wowerka A., *Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne*, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Wowerka A., *Osoby prawne i inne jednostki organizacyjne w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Prawa Prywatnego” 2014, z. 2.
- Wowerka A., *Pojęcie siedziby spółki w prawie prywatnym międzynarodowym*, w: *„Societates et obligationes” — tradycja, współczesność, przyszłość. Księga jubileuszowa Profesora Jacka Napierały*, red. A. Olejniczak, T. Sójka, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2018.
- Wowerka A., *„Uznanie” w międzynarodowym prawie spółek w świetle unijnej swobody przedsiębiorczości*, w: *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, red. J. Kruczałak-Jankowska, LexisNexis, Warszawa, 2013.
- Wowerka A., *Wskazanie statutu personalnego spółek w kontekście unijnej swobody przedsiębiorczości. Jednolity „unijny” łącznik w zakresie krajowego międzynarodowego prawa spółek?*, w: *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2013.
- Wowerka A., *Wyznaczanie prawa statutu personalnego osób prawnych*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2016, T. 19.
- Wowerka A., *Zakres zastosowania statutu personalnego spółki*, C.H. Beck, Warszawa, 2019.